ลีลาภาษาในวรรณกรรมกลอนลำอีสาน
Language Styles in Folk Literary of Isan, Klonlam

ชุ่ม พิมพ์คีรี
มหาวิทยาลัยพะเยา
Choom Phimkeeree
University of Phayao,Thailand
E-mail : naychumphimphkhiri@gmail.coml

****

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีขึ้นเพื่อวิเคราะห์รูปแบบการนำเสนอลีลาภาษาและวิเคราะห์ลักษณะทางภาษาลีลาในวรรณกรรมกลอนลำอีสาน ทางด้านข้อมูลที่ใช้ศึกษาคือหนังสือวรรณกรรมของอีสานจำนวน 6 ชุด 23 เรื่อง โดยเป็นการศึกษาวิจัยในรูปแบบการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งผู้วิจัยได้ประยุกต์กรอบแนวคิดเกี่ยวกับลีลาภาษาด้านรูปแบบของมาร์ติน โจส ส่วนลักษณะลีลาภาษาในด้านการใช้คำ ในด้านข้อความได้ใช้แนวความคิดของดวงมน จิตร์จำนง และของจิตรดา สุวัตถิกุล มาเป็นกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ผลการวิจัยทางด้านรูปแบบลีลาภาษาพบว่า ลีลาภาษาแบบตายตัวปรากฏมีในบทประณามพจน์ของวรรณกรรมกลอนลำอีสานมีจำนวน 14 เรื่อง ส่วนลีลาภาษาแบบเป็นทางการ ลีลาภาษาแบบปรึกษาหารือ ลีลาภาษาแบบเป็นกันเอง และลีลาภาษาแบบสนิทสนม พบในวรรณกรรมกลอนลำอีสานทุกเรื่องที่นำมาวิเคราะห์ ส่วนลักษณะเด่นทางด้านลีลาภาษาในด้านคำ พบลีลาภาษาจำนวน 6 ประเด็น คือ 1) ลีลาคำสัมผัสคือมีเสียงสัมผัสทั้งพยัญชนะและสัมผัสสระ 2) ลีลาคำซ้อน 3) ลีลาคำซ้ำ 4) ลีลาภาษาถิ่น 5) ลีลาคำหลาก และ 6) ลีลาอื่น ๆ ซึ่งทำให้มีลีลาภาษาที่หลากหลายในความคิดของผู้อ่านทั้งรูปคำและเสียงของคำ ส่วนลีลาระดับข้อความพบว่า ผู้แต่งใช้ลีลา 3 ลักษณะ คือ การใช้ภาษาที่มุ่งให้เกิดลีลาภาษาความงามในด้านภาพพจน์ได้แก่ อุปลักษณ์ อติพจน์ สัทพจน์ บุคลวัตและภาพพจน์อื่น ๆ ด้านโวหารใช้ลีลาภาษาได้ครบ

คำสำคัญ: ลีลาภาษา; วรรณกรรม; กลอนลำอีสาน

Abstracts

This thesis aims to analyze language styles presentation and analysis of linguistic features in the creation of folk literatury of Isan, klonlam. In terms of the data used for this study, there are 6 sets of Isan literary books, 23 stories. This Thesis is Documentary Research by the researcher who applied the conceptual framework of Martin Jose's literary style and applied the conceptual framework of aesthetics in words and texts of Duangmon Jitchamnong and Jitrada Suwattikul is the conceptual framework used in the research to analyse and synthetic in Descriptive Analysis.

* วันที่รับบทความ: 2 ธันวาคม 2563; วันแก้ไขบทความ 25 ธันวาคม 2563; วันตอบรับบทความ: 26 ธันวาคม 2563
Received: December 2, 2020; Revised: December 25, 2020; Accepted: December 26, 2020

The results of the research of Language Styles in Fork Literary Of Isan, Klonlam were found that The frozen style are found in the poems of the Fork Literary of Isan Klonlam 14 stories. But The Fomal style, consultative style, casual style and intimate style Will be found in every story that has been analyzed in Language Styles in Fork Literary Of Isan, Klonlam. But Language Styles in Aesthetics in terms of words according to the conceptual framework included 6 issues: 1) rhyme style, i.e. sound, rhyme, both consonants and vowels, 2) Reduplication style, 3) repeating style, 4) dialect style, 5) different words style and 6) other styles, which give the reader a variety of styles in the thoughts of word and sound form. In the texts style was found that The author used 3 styles to using language aimed to creating beauty in figure of speech, namely; metaphors, hyperbole, Onomatopoeia, Personification, and other figure of speechs. In the feeling of Thai literature, it was found that there were all feelings.

Keywords: Language Styles; Fork Literary of Isan; Klonlam.

บทนำ

วรรณกรรมกลอนลำจัดว่า เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของสังคมอีสานประเภทหนึ่ง ที่ได้รับความนิยมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน กลอนลำถือว่าเป็นบทประพันธ์ร้อยกรองที่หมอลำนำมาขับร้องมีเนื้อหาหลากหลายประการ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะร้อยกรองนี้ปรากฏผสมผสานการแสดง บางครั้งการแสดงก็มีส่วนในการกำหนดเนื้อหาให้แผกผันกันออกไป ขณะเดียวกันการหลีกเลี่ยงการแสดงเรื่องซ้ำ ๆ กัน ด้วยการหาเรื่องใหม่มาแสดงอยู่เสมอนั้น ก็ทำให้ทั้งผู้แสดงและผู้ชมคลายจากความรู้สึกเบื่อหน่ายลงได้ รวมทั้งยังทำให้เนื้อหาของบทหมอลำมีระดับหลากหลายเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งด้วย จารุวรรณ ธรรมวัตร (2543 : 33 – 41) ชี้ให้เห็นว่า กลอนลำอีสานเกิดจากนักปราชญ์ชาวอีสานได้นำเอาวรรณคดีอีสานมาประพันธ์เป็นกลอนลำเกี่ยวกับการกำหนดหมอลำ หมอลำเกิดขึ้นจากตำนาน คือ ระบบความเชื่อเรื่องแถน ผีบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องพระอินทร์ และความเชื่อเรื่องพระโพธิ์สัตว์ นอกจากนี้สังคมอีสานเป็นสังคมการเกษตร เชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติที่สามารถบันดาลความอุดมสมบูรณ์ ที่กล่าวมานั้นล้วนเป็นมูลเหตุแห่งการเกิดหมอลำ

ไพบูลย์ แพงเงิน (2534 : 65) ได้ชี้ให้เห็นว่า กลอนลำเป็นภูมิปัญญาของอีสานโดยแท้ แบ่งยุคหรือช่วงสมัยของหมอลำออกเป็น 4 ยุค คือ หมอลำรุ่นโบราณ หมอลำรุ่นแรก หมอลำรุ่นกลาง และหมอลำรุ่นปัจจุบัน หมอลำเป็นศิลปินที่สร้างสรรค์ทั้งในด้านความบันเทิงความรู้ในการดำรงชีวิต ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ฮีต คองต่าง ๆ และที่สำคัญยังเป็นแหล่งสร้างไหวพริบปฏิภาณให้แก่ชาวบ้าน ที่สามารถจำและนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่าง ทำนองลำไว้เป็น 3 ทำนอง คือ ลำทางสั้น ลำทางยาว และลำเต้ย ทั้งนี้จะแบ่งบทกลอน ไม่ว่าจะเป็นชนิดใดก็ตามที่หมอลำนำมาขับลำในภาคอีสาน ล้วนเรียกว่า “กลอนลำ” กลอนลำกับ กลอนอ่าน ก็ประกอบขึ้นด้วยโครงสร้างพื้นฐานอันเดียวกัน คือ คำกลอนบทหนึ่งที่มีสี่บาท (สี่วรรค) และแต่ละบาทจะมีจำนวนคำอยู่ระหว่าง เจ็ด-สิบสองพยางค์ นอกจากนี้อาจมีคำที่อยู่หน้าหรือหลังของบางบาท ที่เรียกกันว่า คำสร้อย เช่น บัดนี้ เมื่อนั้น อ้ายเอย โอนออ้ายเอย พี่ชายเอย กลอนลำ เป็นรูปแบบของเพลงลาวโบราณแบ่งได้เป็นหลายอย่าง ตามลักษณะทำนองของการลำ เช่น ลำเต้ย ลำพื้น ลำกลอน ลำเรื่อง ลำเรื่องต่อ

กลอน ลำเพลิน และลำซิ่ง ดังนั้น กลอนลำ อาจหมายถึง เรื่องที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกลอนลำตามแบบฉันทลักษณ์ของอีสาน 4 รูปแบบ คือ โคลงสาร กาบ กอน และร่าย (ฮ่าย) และใช้ถ้อยคำสำนวนภาษาไทยถิ่นอีสานที่หมอลำนำเอามาขับลำตามทำนองของหมอลำแต่ละพื้นถิ่นของภาคอีสาน โดยการนำเรื่องราวที่ผูกแต่งขึ้นสำหรับขับลำให้จบเรื่องภายในกลอนเดียว ทำนองเดียว ขับลำให้จบเรื่องในหลายกลอนหลายทำนอง ในส่วนของเนื้อหาของกลอนลำนั้น ผู้แต่งจะนำเรื่องราวในวรรณคดี ตำนาน และนิทานพื้นบ้านมาแต่งเป็นเรื่องราว แล้วหมอลำสามารถนำมาขับเป็นจังหวะและท่วงทำนองเดียวกันตลอดทั้งเรื่อง การขับลำครั้งหนึ่ง ซึ่งมีเรื่องราวหลายเรื่องรวมกันไป กลอนลำยุคต้น ๆ จะมีเนื้อหาเพียง 2-3 ประโยคเท่านั้น แต่ขับวกไปวนมาได้นานถึงค่อนวันครึ่งวัน ต่อมาเมื่อสังคมก้าวเข้าสู่ชุมชนแล้ว เนื้อหาของกลอนลำจึงค่อยขยายออกไปเรื่อย ๆ จากประโยคเดียวก็ขับลำไปในหลายประโยค และท้ายที่สุดก็ขับจนจบเรื่อง โดยแต่ละเรื่องที่นักปราชญ์ท้องถิ่นนำมาประพันธ์ ล้วนมาจากวรรณกรรมอันประกอบไปด้วยวรรณศิลป์หรือลีลา

ลีลาภาษา นั้นราชบัณฑิตยสถาน (2556 : 1064) ได้ให้ความหมายเฉพาะลีลาภาษาว่า หมายถึง ลักษณะเฉพาะตัวในการแสดงออกและวิธีที่นักเขียนแต่ละคนใช้ในการแต่งร้อยแก้วและบทร้อยกรองและยังหมายถึง ท่วงทำนอง เช่น ลีลาการพูด ลีลาการเขียน การเลือกสรรฉันท์หรือแบบประพันธ์ให้เหมาะแก่ข้อความของเรื่อง เช่น ลีลาการประพันธ์ กอบกุล อิงคนนท์ (2546 : 133) ได้อธิบายความหมายของลีลาหรือสไตล์ (Style) ว่า การถ่ายทอดเรื่องราว ความคิดและความตั้งใจของผู้แต่งออกมาด้วยการเลือกสรรลีลาที่เขาต้องการ เพื่อให้เหมาะสมกับเรื่องที่นำเสนอ” ในทำนองเดียวกัน กาญจนา ปราบปัญจะ (2553 : 10) กล่าวว่า ลีลา หมายถึง ลักษณะเฉพาะตัวของผู้เขียนแต่ละคนในการเลือกใช้ถ้อยคำสำนวนและประโยคที่เหมาะสมตลอดจนสื่อออกมาด้วยกลวิธีการเขียนที่ชัดเจน น่าสนใจ ลีลาของแต่ละคนไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในการใช้ภาษา ประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนความสามารถที่เป็นกลวิธีเฉพาะตัว ของนักเขียนแต่ละคน ซึ่งไม่สามารถลอกเลียนกันได้ แต่ในการวิจัยครั้งนี้เรียก ลีลา ตามความหมายดังกล่าว สมเกียรติ รักษ์มณี (2551 : 56 – 59) ได้กล่าวไว้ว่าลีลาการใช้ภาษาไทยในสังคมไทยจำเป็นต้องคำนึงถึงโอกาส สถานที่ และบุคคลเสมอ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถใช้ภาษาได้อย่างเหมาะสมตามระเบียบวิธีและวัฒนธรรมการใช้ภาษาไทย อันแสดงให้เห็นว่าคนไทยทุกคนมีศิลปะการใช้ภาษาอยู่ในใจเสมอ ดังนั้นการรู้จักเลือกใช้ภาษาให้เหมาะสมแก่บริบท จึงนับว่าเลือกใช้ภาษาอย่างมีวรรณศิลป์

จากการให้ความหมาย ลีลาภาษา ตามทัศนะดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ลีลาภาษา คือ ลักษณะท่วงทำนองการประพันธ์ของกวี ที่แสดงออกมาด้วยอารมณ์อันสุนทรีย์ เป็นแบบของแต่ละคนไม่สามารถลอกเลียนกันได้ ลีลาภาษาที่พบในวรรณกรรมกลอนลำอีสานจำแนกได้ 5 รูปแบบดังนี้

แบบที่ 1) ลีลาภาษาแบบตายตัว (frozen style) คือ รูปแบบของภาษาที่ใช้พูดกับบุคคลที่เป็นที่เคารพสูงสุด เช่น พระมหากษัตริย์ และใช้ในพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ในพิธีกรรมทางศาสนา หรือที่เป็นพิธีการ พบในบทประณามพจน์ในวรรณกรรมกลอนลำอีสาน 14 เรื่อง

แบบที่ 2) ลีลาภาษาแบบเป็นทางการ (formal style) คือ รูปแบบของภาษาที่ใช้ใน โอกาสสำคัญใช้พูดกับบุคคลที่สูงกว่าและใช้พูดเรื่องสำคัญ

รูปแบบที่ 3) ลีลาภาษาแบบหารือ (consultative style) คือ รูปแบบของภาษาที่ใช้ในการ ติดต่อธุรกิจ การงาน การซื้อขายในชีวิตประจำวัน รวมทั้งการประชุมปรึกษาหารืออย่างไม่เป็นทางการ

รูปแบบที่ 4) ลีลาภาษาแบบเป็นกันเอง (casual style) เป็นรูปแบบของภาษาที่ใช้พูดในโอกาสที่ไม่เป็นทางการ พูดกับบุคคลที่เท่าเทียมกันหรือคุ้นเคยกัน

รูปแบบที่ 5) ลีลาภาษาแบบสนิทสนม (intimate style) คือ รูปแบบของภาษาที่ใช้พูดกับคนที่มีความสนิทสนมมากที่สุด เช่น บุคคลในครอบครัว ระหว่างพี่น้อง สามีภรรยา ในการศึกษาลักษณะเด่นด้านลีลาภาษา พบว่า ลีลาภาษาในวรรณกรรมกลอนลำภาคอีสานมีความโดดเด่นในลีลาภาษา 2 ประการ คือ

1) ลีลาภาษาระดับคำ มีการเล่นเสียงสัมผัส การกลายเสียงของคำ การใช้คำซ้อนเพื่อความหมายและคำซ้อนเพื่อเสียงทำให้เกิดความไพเราะ มีการนำคำในภาษาถิ่นมาแต่งได้อย่างสละสลวย

2) ลีลาภาษาระดับข้อความ กวีใช้ภาษาที่มุ่งให้ผู้อ่านรับรู้ถึงความงามในลักษณะภาพพจน์ โวหาร และได้อรรถรสตามรสวรรณคดีไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการนำเสนอลีลาภาษาในวรรณกรรมกลอนลำอีสาน
2. เพื่อวิเคราะห์ลักษณะเด่นทางด้านลีลาภาษาในวรรณกรรมกลอนลำอีสาน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่เป็น เอกสารตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำเสนอข้อมูลโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่อวิเคราะห์การใช้ลีลาภาษาในกลอนลำอีสาน ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย โดยมีวิธีการดังนี้

1. ขอบเขตด้านข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกข้อมูลและข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

1.1 เกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกข้อมูล ดังนี้

1.1.1 เป็นเรื่องที่มีความสมบูรณ์ จบเรื่อง ตัวบทไม่ขาดหาย

1.1.2 เป็นเรื่องที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกลอนลำตามแบบฉันทลักษณ์ของอีสาน 4 รูปแบบ คือ โคลงสาร กาบ กอน และร่าย (ฮ่าย) และใช้ถ้อยคำสำนวน ภาษาไทยถิ่นอีสาน

1.1.3 เป็นเรื่องที่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่

1.2 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย จากเกณฑ์การคัดเลือกข้อมูลที่กำหนดไว้ ได้วรรณกรรม

กลอนลำที่พิมพ์เป็นหนังสือเผยแพร่ทั้งหมด 6 ชุด จำนวน 23 เรื่อง และวรรณกรรมที่คณะหมอลำนำไปใช้แสดงจริงมี จำนวน เรื่อง แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1.2.1 วรรณกรรมนิทานชาดก เป็นวรรณกรรมชาดกนอกนิบาตทั้งหมด

มีจำนวน 15 เรื่อง ดังนี้ ท้าวเต่าคำ จำปาสี่ต้น ท้าวโสวัตร ท้าวหอมฮู ท้าวดาวเรือง พญากวางคำ ท้าวยี่ ท้าวกำพร้าไก่แก้ว ท้าวบัวโฮม บัวฮอง บัว ท้าวลินทอง ท้าวตั๊กแตนโมคำ ท้าวจักรษิณพรหมริน ท้าวก่ำกาดำ ท้าวกาฬะเกษ นางแตงอ่อน

1.2.2 วรรณกรรมนิทานพื้นบ้าน มีจำนวน 8 เรื่อง ดังนี้ เชียงเมี่ยง

ท้าวขูลูนางอั้ว ปลาบู่ทอง แก้วหน้าม้า ขุนช้างขุนแผน ท้าวคำสอนเลือกสาว พระอภัยมณี – ศรีสุวรรณ ท้าวผาแดงนางไอ่

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยนี้มีเครื่องมือ 2 ลักษณะ คือ เครื่องมือเก็บข้อมูล และเครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูล รายละเอียดดังนี้

2.1 เครื่องมือเก็บข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มีเครื่องมือเก็บข้อมูลอยู่ 2 ชนิด คือ 1) เครื่องมือเก็บข้อมูลลีลาภาษาด้านรูปแบบในกลอนลำอีสาน และ 2) เครื่องมือเก็บข้อมูลลีลาภาษาในด้านใช้คำ ลีลาภาษาในด้านใช้ภาพพจน์ ลีลาภาษาในด้านการใช้โวหาร และการใช้ลีลาภาษาในกลอนลำอีสาน เครื่องมือดังกล่าวมีกระบวนการสร้างเครื่องมือ การประเมินคุณภาพเครื่องมือ และการพัฒนาเครื่องมือ ดังนี้

2.1.1 การสร้างเครื่องมือเก็บข้อมูล เครื่องมือเก็บข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้มี 5 ชุด ได้แก่ เครื่องมือเก็บข้อมูลลีลาภาษาด้านรูปแบบในกลอนลำอีสาน เครื่องมือเก็บข้อมูลลีลาภาษาในด้านใช้คำ เครื่องมือเก็บข้อมูลลีลาภาษาในด้านใช้ภาพพจน์ เครื่องมือเก็บข้อมูลลีลาภาษาในด้านการใช้โวหาร และเครื่องมือเก็บข้อมูลการใช้ลีลาภาษาในกลอนลำอีสาน โดยออกแบบในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ไมโครซอฟต์เวิร์ด (Microsoft Word) เครื่องมือแต่ละชุดมีรายละเอียดการสร้าง ดังนี้

1.1.1 ชุดเครื่องมือเก็บข้อมูลลีลาภาษาด้านรูปแบบในกลอนลำอีสาน

1.1.2 ชุดเครื่องมือเก็บข้อมูลลีลาภาษาในด้านใช้คำ

1.1.3 ชุดเครื่องมือเก็บข้อมูลลีลาภาษาในด้านใช้ภาพพจน์

1.1.4 ชุดเครื่องมือเก็บข้อมูลลีลาภาษาในด้านการใช้โวหาร

1.1.5 ชุดเครื่องมือเก็บข้อมูลการใช้ลีลาภาษา

2.1.2 การประเมินคุณภาพเครื่องมือ เครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อเก็บข้อมูล 2 ชุด

หลักผู้วิจัยได้ขอความอนุเคราะห์ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเพื่อหาคุณภาพเครื่องมือ โดยได้รับความอนุเคราะห์จากผู้เชี่ยวชาญ 5 คน หลังจากที่ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 คน ได้ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือแล้ว มีความเห็นโดยสรุปว่า เครื่องมือที่ผู้วิจัยทำขึ้นมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และขอบเขตของการวิจัย

จากนั้นผู้วิจัยได้ทดลองนำเครื่องมือดังกล่าวไปเก็บข้อมูล ผลปรากฏว่าสามารถเก็บข้อมูล ผลปรากฏว่าสารถเก็บข้อมูลได้แต่ต้องปรับให้มีความยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้น

2.2 การพัฒนาเครื่องมือ จากผลการตรวจสอบของผู้เชี่ยวชาญ คำแนะนำที่ได้รับรวมทั้งจากผลการทดลองนำไปใช้ ผู้วิจัยได้ปรับปรุงแก้ไขให้มีความยืดหยุ่น และพัฒนาเป็นเครื่องมือชุดที่สมบูรณ์สำหรับการเก็บข้อมูลต่อไป

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ใช้หลักเกณฑ์ในการเลือกข้อมูลลีลาภาษาในกลอนลำอีสานที่เป็นวรรณกรรมกลอนลำอีสานตามจำนวนที่ได้กำหนดไว้แล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยใช้เครื่องมือเป็น 5 ชุด คือ ชุดเครื่องมือเก็บข้อมูลลีลาภาษาด้านรูปแบบในกลอนลำอีสาน ชุดเครื่องมือเก็บข้อมูลลีลาภาษาในด้านใช้คำ ชุดเครื่องมือเก็บข้อมูลลีลาภาษาในด้านใช้ภาพพจน์ ชุดเครื่องมือเก็บข้อมูลลีลาภาษาในด้านการใช้โวหาร และชุดเครื่องมือเก็บข้อมูลการใช้ลีลาภาษา โดยในแต่ละประเด็นจะใช้เครื่องมือวิจัยซึ่งจัดทำไว้ในโปรแกรมคอมพิวเตอร์โปรแกรมไมโครซอฟต์เวิร์ด แล้วผู้วิจัยจึงบันทึกข้อมูลลงในเครื่องมือดังกล่าวจนครบทุกประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้กำหนดจุดประสงค์ในการวิจัยลีลาภาษาในกลอนลำอีสานไว้ 2 ประเด็นหลัก 5 ด้าน คือลีลาภาษาด้านรูปแบบ ลีลาภาษาในด้านใช้คำ ลีลาภาษาในด้านใช้ภาพพจน์ ลีลาภาษาในด้านการใช้โวหาร และการใช้ลีลาภาษา ซึ่งแต่ละประเด็นผู้วิจัยจะมีวิธีการวิเคราะห์ ดังนี้

4.1 ลีลาภาษาด้านรูปแบบ ผู้วิจัยปรับประยุกต์ใช้แนวคิดของ มาติน โจส (Joos, Martin, 1961 : 23 – 39)

4.2 .ลีลาภาษาในด้านใช้คำ ลีลาภาษาในด้านภาพพจน์ ลีลาภาษาในด้านการโวหาร และการใช้ลีลาภาษา ผู้วิจัยปรับประยุกต์ใช้แนวคิดของ จิตรดา สุวัตถิกุล (2538 : 213) และ ดวงมน จิตร์จำนงค์ (2541 : 10)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ลีลาภาษาในกลอนลำอีสาน มีกรอบแนวคิดในการวิจัยดังภาพต่อไปนี้

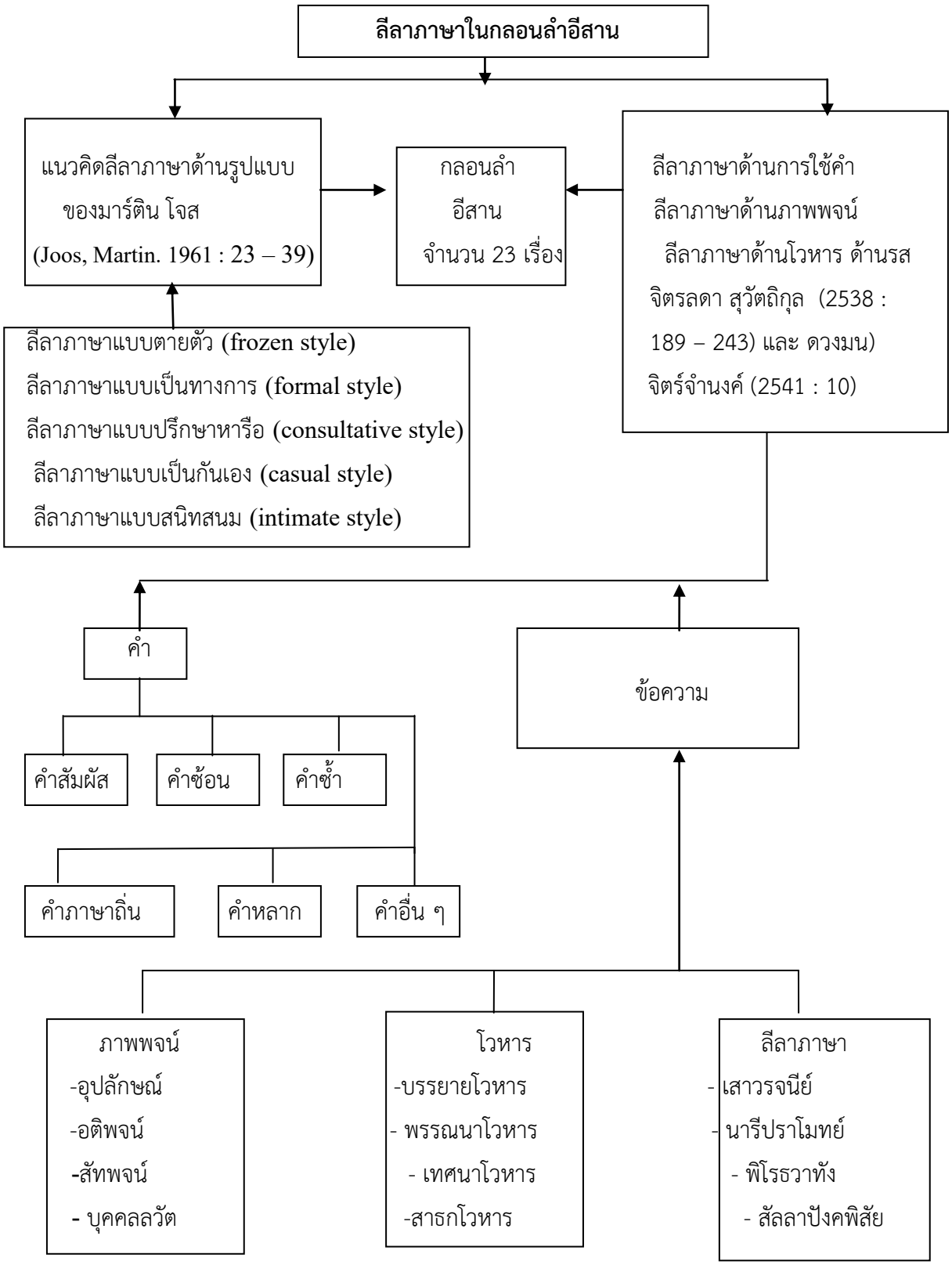

ผลการวิจัย

วิเคราะห์รูปแบบการนำเสนอลีลาภาษาในวรรณกรรมกลอนลำอีสาน

1. ในด้านรูปแบบของลีลาภาษาที่พบในวรรณกรรมกลอนลำอีสานสรุปได้ว่ามีลีลาภาษา 5 รูปแบบ ดังนี้ 1) ลีลาภาษาแบบตายตัว (frozen style) คือ รูปแบบของภาษาที่ใช้พูดกับบุคคลที่เป็นที่เคารพสูงสุด เช่น พระมหากษัตริย์ และใช้ในพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ในพิธีกรรมทางศาสนา หรือที่เป็นพิธีการ พบในบทประณามพจน์ในวรรณกรรมกลอนลำอีสาน 14 เรื่อง แบบที่ 2) ลีลาภาษาแบบเป็นทางการ (formal style) คือ รูปแบบของภาษาที่ใช้ใน โอกาสสำคัญใช้พูดกับบุคคลที่สูงกว่าและใช้พูดเรื่องสำคัญ รูปแบบที่ 3) ลีลาภาษาแบบหารือ (consultative style) คือ รูปแบบของภาษาที่ใช้ในการ ติดต่อธุรกิจ การงาน การซื้อขายในชีวิตประจำวัน รวมทั้งการประชุมปรึกษาหารืออย่างไม่เป็นทางการ รูปแบบที่ 4) ลีลาภาษาแบบเป็นกันเอง (casual style) เป็นรูปแบบของภาษาที่ใช้พูดในโอกาสที่ไม่เป็นทางการ พูดกับบุคคลที่เท่าเทียมกันหรือคุ้นเคยกัน และรูปแบบที่ 5) ลีลาภาษาแบบสนิทสนม (intimate style) คือ รูปแบบของภาษาที่ใช้พูดกับคนที่มีความสนิทสนมมากที่สุด เช่น บุคคลในครอบครัว ระหว่างพี่น้อง สามีภรรยา พบในวรรณกรรมทั้ง 23 เรื่อง

2. ในด้านลักษณะเด่นทางด้านลีลาภาษาสรุปได้ว่า ลีลาภาษาในวรรณกรรมกลอนลำอีสานมีความโดดเด่นในลีลาภาษา 2 ประการ คือ 1) ลีลาภาษาระดับคำ มีการเล่นเสียงสัมผัส การกลายเสียงของคำ การใช้คำซ้อนเพื่อความหมายและคำซ้อนเพื่อเสียงทำให้เกิดความไพเราะ มีการนำคำในภาษาถิ่น นำคำภาษาต่างประเทศ มาประพันธ์กลอนลำได้อย่างสละสลวย 2) ลีลาภาษาระดับข้อความ กวีใช้ภาษาที่มุ่งให้ผู้อ่านรับรู้ถึงความงามในลักษณะภาพพจน์ โวหาร และได้อรรถรสตามรสแห่งวรรณคดีไทย

อภิปรายผลการวิจัย

1. จากการวิเคราะห์รูปแบบการนำเสนอลีลาภาษาในกลอนลำอีสานแล้ว สามารถอภิปรายได้ว่าเนื้อหาของวรรณกรรมกลอนลำมีลีลาภาษาที่เป็นรูปแบบตายตัวมีเพียง 14 เรื่อง ส่วนมากจะปรากฏในบทประณามพจน์ ลีลาภาษาแบบเป็นทางการพบในบทสนทนาที่เป็นเจ้านายกับลูกน้องและผู้ที่มีฐานะเสมอกันบ้างและผู้ที่มีสถานะที่ต่างกัน ส่วนลีลาภาษาแบบปรึกษาหารือ พบในบทสนทนาระหว่างเจ้านายกับลูกน้องและบุคคลที่มีสถานะที่เสมอกันมีการต่อรองทำข้อตกลงแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกัน ลีลาภาษาแบบเป็นกันเองนั้นก็จะพบได้ในบทสนทนาระหว่างบุคคลที่มีความสนิทสนมกันไม่มากนัก เช่น กลุ่มญาติ ภาษาที่ใช้จะเป็นแบบเป็นกันเอง และลีลาภาษาแบบสนิทสนมจะพบได้มากสุดในวรรณกรรมกลอนลำอีสาน ทั้งนี้เพราะวรรณกรรมกลอนลำเป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน ภาษาที่ใช้เป็นภาษาในระดับปาก ซึ่งไม่มีกฎระเบียบในการใช้ภาษามากนัก คู่สนทนาก็มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี การใช้ภาษาแบบไม่ต้องมีพิธีรีตรอง ที่เป็นเช่นนี้สามารถอภิปรายได้ว่า อิทธิพลของพื้นที่และสังคมที่มีความเป็นอยู่แตกต่างกัน ทำให้การใช้ภาษาแตกต่างกันตามบริบทของสังคม สอดคล้องกับผลงานการวิจัยของ (รังสรรค์ จันต๊ะ , 2541 : 91- 97) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการใช้วัจนลีลาและธัมมวัจนโวหารล้านนาของพระสงฆ์ภาคเหนือ สรุปไว้ว่ารูปแบบและการ

ใช้วัจนลีลาภาษาพระในภาษาถิ่นล้านนา (Lanna Dialects) ถูกกำหนดตามอิทธิพลของปัจจัยทางสังคมเป็นตัวกำหนด และได้ศึกษาลักษณะเฉพาะของธัมมวัจนโวหารที่พระสงฆ์แต่ละรูปใช้ในการเทศน์ว่า มีโวหารแตกต่างกันอย่างไร โดยมีพระสงฆ์นักเทศน์ใช้ศึกษาจำนวน 5 รูป 5 จังหวัด ซึ่งมีกลุ่มผู้ฟังจำนวน 100 คน ต่อพระสงฆ์ที่แสดงโวหาร 1 รูป รวม 500 คน ผลการวิจัยพบว่า มีความแตกต่างในการใช้วัจนลีลาภาษาของพระทั้ง 5 แบบ ซึ่งได้แก่ วัจนลีลาแบบตายตัว แบบเป็นทางการ แบบปรึกษาหารือ แบบเป็นกันเอง และแบบสนิทสนม ทั้งนี้เพราะเกิดจากอิทธิพลปัจจัยทางสังคมเป็นตัวกำหนดอันได้แก่ คุณสมบัติและความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง เรื่องหรือเนื้อหาที่พูด และกาลเทศะที่พูด

2. ด้านลักษณะเด่นทางลีลาภาษาในกลอนลำอีสานแล้ว สามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ว่าเนื้อหาของวรรณกรรมกลอนลำอีสานมีลักษณะการใช้ลีลาทางด้านภาษาอยู่ครบทั้ง 23 เรื่องที่นำมาวิเคราะห์ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (ขวัญใจ บุญคุ้ม, 2559 : 79) ได้ศึกษาเรื่องวัจนลีลาและบทบาทหน้าที่ของเพลงลูกทุ่งผลการวิจัยพบว่า วัจนลีลาในเพลงลูกทุ่ง มีการใช้คำ ต่าง ๆ ได้แก่ คำภาษาถิ่น คำภาษาต่าง ประเทศ คำเรียกญาติ คำบอกสถานที่ คำสื่ออารมณ์ และคำสแลง คำสื่ออารมณ์นั้นจะแสดงอารมณ์รัก ความสุขสมหวัง อารมณ์โศกเศร้า เสียใจ ผิดหวัง อารมณ์ประชดประชัน อารมณ์โกรธแค้น อารมณ์บันเทิง สนุกสนาน ตลก ขบขัน และ คำสื่ออารมณ์อาลัยอาวรณ์ ด้านการใช้สำนวนพบว่ามีการใช้สำนวนสมัยก่อน และสำนวนที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ด้านโวหารพบว่า มีการใช้บรรยายโวหาร และพรรณนาโวหาร การใช้ภาพพจน์พบว่า มีการใช้ภาพพจน์ในด้าน อติพจน์สัทพจน์ และสัญลักษณ์

ข้อเสนอแนะ

1. เมื่อได้ศึกษาลีลาภาษาในวรรณกรรมกลอนลำอีสานแล้วสามารถนำไปใช้กับการเลือกใช้คำในการเขียนภาษาไทยให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่หรือตรงกับกาลเทศะโดยเฉพาะลีลาภาษาแบบตายตัว ลีลาภาษาแบบเป็นทางการ ลีลาภาษาแบบปรึกษาหารือ ลีลาภาษาแบบเป็นกันเอง และลีลาภาษาแบบสนิทสนม คือ ลีลาภาษาทั้งห้ารูปแบบและลักษณะเด่นทางด้านลีลาภาษาสามารถนำไปใช้กับการเลือกใช้คำในติดต่อสื่อสารทั้งทางด้านการพูด การอ่าน และการเขียนภาษาไทยในชีวิตประจำวันให้เหมาะสมกับกาลเทศะ บุคคล สถานที่ โอกาส และระดับฐานะของคนในทางสังคม

2. เมื่อได้ศึกษาลีลาภาษาในวรรณกรรมกลอนลำอีสานแล้วสามารถนำไปใช้กับการเลือกใช้คำในการเขียนภาษาไทยในระดับของคำ ระดับของข้อความ เพื่อให้นำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันให้เหมาะสมกับกาลเทศะ บุคคล สถานที่ โอกาส และระดับฐานะของคนในสังคม

3.เมื่อได้ศึกษาลีลาภาษาในวรรณกรรมกลอนลำอีสานแล้วสามารถนำไปปรับใช้ในการอนุรักษณ์สืบทอดวรรณกรรมกลอนลำอีสานด้วยการศึกษาวิจัยในประเด็นอื่นๆ ได้

4.ผลจากการวิจัยในครั้งนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนทางด้านภาษาไทย ไม่ว่าจะเป็นวิชาวรรณกรรมท้องถิ่นไทย ภาษาไทยถิ่น ตลอดจนวิชาด้านการประพันธ์

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา ปราบปัญจะ. (2553). *การศึกษาลีลาการใช่ภาษาและกลวิธีการเขียนของ ว.วชิรเมธี.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

กอบกุล อิงคนนท์. (2546). *ศัพท์วรรณกรรม.* กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ษรฉัตร.

ขวัญใจ บุญคุ้ม. (2559). *วัจนลีลาและบทบาทหน้าที่ของเพลงลูกทุ่ง.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2543). *ภูมิปัญญาอีสาน.* (พิมพ์ครั้งที่ 3). มหาสารคาม : โครงการตำราคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

จิตรลดา สุวัตถิกุล. (2538). *วรรณคดีวิจารณ์แนวสุนทรียศาสตร์. เอกสารการสอนชุดวิชา ภาษาไทย 7 วรรณคดีวิจารณ์สำหรับครู.* 17 มีนาคม 2538. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ดวงมน จิตร์จำนงค์. (2541). *สุนทรียภาพในภาษาไทย.* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : ศยาม.

ไพบูลย์ แพงเงิน. (2534). *กลอนลำภูมิปัญญาของอีสาน.* กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.

รังสรรค์ จันต๊ะ. (2541). *การใช้วัจนลีลาและธัมมวัจนโวหารล้านนาของพระสงฆ์ภาคเหนือ.* ในรายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด.

สมเกียรติ รักษ์มณี. (2551). *ภาษาวรรณศิลป์.* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : สายน้ำใจ.

Joos, Martin (1961). *The Five Clocks: a Linguistic Excursion into the Five Styles of English Usage.* New York: Harcourt, Brace and World.